
SERBIAN SPIRITUAL REVIVAL WEEK
XXIV

THE MIDDLE AGES
IN SERBIAN SCIENCE, HISTORY,
LITERATURE
AND ARTS
VIII

SYMPOSIUM
DESPOTOVAC–MANASIJA, AUGUST 20–21, 2016

Editorial Board

Stanoje Bojanin, PhD (Belgrade, Serbia); Zlata Bojović, PhD, corresponding member of SASA (Belgrade, Serbia); Pavle Dragičević, PhD (Banja Luka, Republic of Srpska); Ekaterina Yakushkina, PhD (Moscow, Russia); Gordana Jovanović, PhD (Belgrade, Serbia); Viktor Savić, PhD (Belgrade, Serbia); Radoslava Stankova, PhD (Sofia, Bulgaria); Rada Stijović, PhD (Belgrade, Serbia); Jelica Stojanović, PhD (Nikšić, Montenegro); Ljiljana Stošić, PhD (Belgrade, Serbia); Wolfgang Steininger, PhD (Graz, Austria)

Editor-in-Chief
GORDANA JOVANOVIĆ

DESPOTOVAC
2017

ДАНИ СРПСКОГА ДУХОВНОГ ПРЕОБРАЖЕЊА
XXIV

СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ
НАУЦИ, ИСТОРИЈИ,
КЊИЖЕВНОСТИ
И УМЕТНОСТИ
VIII

НАУЧНИ СКУП
ДЕСПОТОВАЦ–МАНАСИЈА, 20–21. АВГУСТ 2016

Редакција

*др Сјаноје Бојанин (Београд, Србија); др Злаїта Бојовић,
дојисни члан САНУ (Београд, Србија); др Павле Драгичевић
(Бања Лука, Република Српска); др Лекаїерина Јакушкина
(Москва, Русија); др Гордана Јовановић (Београд, Србија);
др Викїор Савић (Београд, Србија); др Радослава Сїанкова
(Софија, Бугарска); др Рада Сїијовић (Београд, Србија);
др Јелица Сїојановић (Никшић, Црна Гора); др Љиљана
Сїошић (Београд, Србија); др Волфганг Шїајнгер (Грац,
Аустрија)*

Главни уредник
ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ

ДЕСПОТОВАЦ
2017

Издавачи
Народна библиотека „Ресавска школа“, Деспотовац
Институт за српски језик САНУ, Београд

За издаваче
Санела Симић
др Јасна Влајић-Поповић

Рецензенти
др Станоје Бојанин (Београд, Србија)
др Злата Бојовић, дописни члан САНУ (Београд, Србија)
др Павле Драгичевић (Бања Лука, Република Српска)
др Гордана Јовановић (Београд, Србија)
др Виктор Савић (Београд, Србија)
др Рада Стијовић (Београд, Србија)

ISBN 978-86-82379-72-0

САДРЖАЈ

СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ НАУЦИ, ИСТОРИЈИ, КЊИЖЕВНОСТИ И УМЕТНОСТИ

- Злајка Бојовић* (Београд): Преписи штампаних књига у српској средњовековној традицији
9
- Радивој Радић* (Београд): Србија у спису Жила ле Бувијеа из 1451. године
19
- Томислав Ж. Јовановић* (Београд): Слово о Светом кнезу Лазару Гаврила Тројичанина
31
- Љиљана М. Јухас-Георгиевска* (Београд): Микрожанрови у Даниловим владарским житијима
43
- Белгин Тезџан Аксу* (Анкара): Београд у XVII веку према виђењу Евлије Челебије
61
- Александар Р. Крсћић* (Београд): Угри и српско-угарски односи у биографији деспота Стефана Лазаревића
71
- Драгић М. Живојиновић* (Београд): Средњовековне повеље за келију Светог Саве у Кареји и пирг Светог Василија у Хрусији: прилог њиховом проучавању
91
- Невен Г. Исаиловић* (Београд): Помени предака и сродника у средњовековним босанским повељама
103
- Милош Б. Ивановић* (Београд): Насилне промене на српском престолу у *Даниловом зборнику*
113
- Александар Јаковљевић* (Београд): Доњи град и османска варош утврђења Ресава, XV–XVI век
129

Предраг Д. Дилићарић (Београд): О појмовима *филозофија* и *филозоф*
у *Живоју десјоџа Сџефана* Константина Филозофа
145

Бранка Иванић (Београд): Извод из бележака о Јелени Балшић.
Прилог издавању рукописне грађе др Милана Кашанина у фонду
Народног музеја
163

Никола Д. Јоцић (Београд): Литургија пређеосвећених дарова
у српским рукописним служабницима XVII века
177

Миливоје С. Сјасић (Београд): Стеван Сремац о српским жупанима
185

Марина ЈБ. Сјасојевић (Београд): Глагол *видејти* кроз векове:
о значају и потреби изучавања глаголског вида на дијахроној
и синхроној равни
199

ТРИБИНА

Марија С. Винђић (Београд): Турцизми у лексичким збиркама
ресавског краја
215

ХРОНИКА

Санела Р. Симић (Деспотовац): Хроника XXIV Дана српскога
духовног преображења
223

ТУРЦИЗМИ У ЛЕКСИЧКИМ ЗБИРКАМА РЕСАВСКОГ КРАЈА

Грађа Речника САНУ бележи велики број турцизама из српских народних говора и представља важан извор за проучавање дијалекатских турцизама у српском језику. Опис турцизама ресавског говорног типа, који припада косовско-ресавском дијалекту, није до сада био предмет проучавања. Циљ овога рада је анализа једног броја турцизама из Речника САНУ са потврдама из лексичких збирки ресавског краја. Лексема *амза*, *елбеи*, *бакија* и *долабџија* не бележи Шкаљићев речник или у том речнику није регистровано значење ових лексема забележено у савременом ресавском говору.

Кључне речи: турцизам, позајмљеница, дијалекат, ресавски говор, речник, лексема.

Вишеслојна проблематика турцизама, важног сегмента лексичког система српскога језика, интензивно привлачи истраживаче још од времена објављивања *Српског рјечника* (1818, 1852) Вука Стефановића Карацића.

У најважнијем и најцитиранијем лексикографском приручнику за турцизме, речнику *Турцизми у српскохрватском језику* Абдулаха Шкаљића из 1965. године, забележено је 8742 речи турскога порекла.¹ Шестотомни речник Матице српске² обухвата укупно око 2600 речи

* marija.djindjic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ А. Шкаљић, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Сарајево, 1979⁴. Утврђивање статуса турцизама у савременом српском језику базирано је на провери свих лексема које бележи *Речник српскога језика*, Матица српска, Нови Сад, 2007, у *Корпусу савременог српског језика*, који представља резултат рада на пројекту *Мајхематичка и рачунарска лингвистика 1981*. под вођством Душка Витаса.

² *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Матица српска, Нови Сад, 1969–1976.

са турском етимолошком ознаком, док једнотомни Матичин речник³ има око 850 речи турскога порекла. На основу овог прегледа види се тенденција губљења турцизама из српског језика. У последњим деценијама статус турцизама се знатно променио. Доста лексике изашло је из активне употребе и турцизама је свакако мање него раније, на шта су утицали различити процеси који су укључивали друштвено-економске промене, затим научно-техничке промене, као и стварање нових држава и тенденција стварања нових језика након распада СФРЈ. Истраживањем смо утврдили да у савременом српском књижевном језику има око 3000 турцизама, што значи да се до данас задржала у стандардном језику само једна трећина турцизама из Шкаљићевог речника. Више од половине од 3000 турцизама представља одомаћене и фреквентне турцизме.⁴

Неопходно је и проучавање дијалекатских турцизама у циљу стицања потпуне слике статуса овог слоја лексичког фонда српског језика.⁵ Већина турцизама води порекло из дијалеката турског језика и управо утврђивањем дијалекатског порекла турцизама изводи се закључак да је српскохрватски језик примио несразмерно више речи путем непосредних контаката говорника него путем писане речи.⁶ Највећи део ових турцизама представљају позајмљенице из турских анадолских народних говора.

Речник САНУ⁷ у до сада објављених 19 томова има преко 4500 одредница означених као турцизми и уз новије дијалекатске речнике јужне и југоисточне Србије представља важан извор за проучавање дијалекатских турцизама у српском језику.

³ *Речник српског језика*, Матица српска, Нови Сад, 2007.

⁴ М. Ђинђић, *Турцизми у савременом српском књижевном језику (семантичко-деривациона анализа)*, докторска дисертација у рукопису, Београд, 2013, 553.

⁵ На значај проучавања дијалекатских турцизама први је указао Славољуб Ђинђић у раду посвећеном турцизмима из Враћа, С. Ђинђић, *Ка турцизмима Боре Сјанковића*, *Анали Филолошког факултета* 11, 1974, 113–120. Етимолошка студија С. Петровић која је посвећена турцизмима у призренском говору представља важан допринос проучавању турцизама у дијалектима српског језика, пружајући модел за слична истраживања, С. Петровић, *Турцизми у српском призренском говору*, Београд, 2012. С. Петровић је аутор неколико радова који се баве дијалекатским турцизмима јужне Србије и Црне Горе, као нпр. С. Петровић, *Прилог проучавању турцизама из Враћа и суседних говора*, у: *Истоци и утоци. Сећање на Славољуба Ђинђића*, ур. А. Митровић, Београд, 2009, 147–157; иста, *Турцизми у црногорским народним говорима (2)*, *Зборник Матице српске за филологију и линвистику* LV/2, 2012, 183–192.

⁶ Уп. М. Адамовић, *О јореклу српскохрватских османизама*, *Јужнословенски филолог* XXX/1–2, 1973, 229–236.

⁷ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XIX, Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ, Београд, 1959– (= Речник САНУ).

Турцизми ресавског краја нису до сада били предмет научног интересовања. Лексика ресавског краја није била ни предмет опсежног научног истраживања.⁸ У корпус Речника САНУ уврштене су четири збирке речи из ресавског краја. Аутори ових збирки насталих на прелазу XIX у XX век су Ђорђе Мелентијевић, Дамњан Митровић, Никола Т. Даничић и И. Милосављевић.⁹ Збирка гимназијског професора Ђорђа Мелентијевића броји 840 речи и у Институту за српски језик води се под именом *Збирка речи из Свилајнца и Ресаве*. Учитељ Дамњан Митровић предао је Академији збирку од 493 речи, која се у Институту за српски језик води под именом *Збирка речи из њараћинског, дестџџовачког и ресавског среза*. Збирка Николе Т. Даничића, ђака Учитељске школе, која бележи 619 речи, носи назив *Збирка речи из Куџиновоца*, док се збирка И. Милосављевића води под именом *Збирка речи из околине Јагодине*.¹⁰

Збирке нису великог обима, али се у првих 19 томова Речника САНУ нашло око 750 речи из ових збирки. Професори Асим Пецо и Бранислав Милановић приложили су збирку од 470 речи 1968. године у оквиру монографије посвећене ресавском говору.¹¹

Збирке из ресавског краја су значајне за проучавање турцизама, јер поједине речи представљају једину потврду за реч или одређено значење речи у Речнику САНУ, као на пример:

- І. амза** м погрд. покр. **І. клијан**, будала. – Море, прогутао би он и то [шалу], да се овај амза није смејао ... вели готово љутито Лука (Јак. С. 2, 291).

⁸ Одређеним тематским групама лексике ресавског краја посвећени су следећи радови: М. Спасојевић, *О воденичкој терминологији ресавског краја*, у: Савремена проучавања језика и књижевности I/1, ур. М. Ковачевић, Крагујевац, 2009, 185–192; иста, *О називима верских њразика у ресавском крају*, Дијалекат – Дијалекатска књижевност 2, ур. Р. Жугић, Лесковац 2009, 203–214; иста, *Из фиџонимије ресавског краја (коровска флора)*, у: Дијалекат – Дијалекатска књижевност 3, ур. Р. Жугић, Лесковац, 2011, 166–172; иста, *Из њроблематџике њроучавања лексике из областџи њрераде млека у ресавском крају (на маџеријалу из Великог Поџовића)*, у: Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности IV, Дани српскога духовног преображења XX, Деспотовац, 2013, 257–266.

⁹ Уз примере у Речнику САНУ, уместо презимена, стоје скраћенице: Мел. 1, Митр. Д., Дан. Н., Милос. И.

¹⁰ Детаљно о ауторима збирки и значају њиховог рада в. Р. Стијовић, М. Стијовић, *Скуџњачи народног блага Ресаве*, Митолошки зборник 29, Рача, 2013, 265–277.

¹¹ А. Пецо, Б. Милановић, *Ресавски говор*, Српски дијалектолошки зборник XVII, Београд, 1968. Мало је речничких потврда из ове збирке, свега пар десетина, док турцизми нису потврђени примерима из ове збирке. Такође, извор за проучавање лексике ресавског краја представљају и приповетке Милоша Ивковића, сакупљене у Свилајнцу и селу Стрмостену, М. Ивковић, *Срџски еџнографски зборник ХLI*, Београд–Земун, 1927.

2. ждероња, њрождрљивац. – Често се чује при јелу реч амза и каже се ономе који много једе: полечка, ти амзо, немој да пуниш ложицу (Митр. Д.).

Лексема *амза* није забележена у Шкаљићевом речнику, а у Речнику САНУ није означена као турцизам.¹²

II. елбет¹ м (према тур. *elbet, elbette*, сигурно, несумњиво)¹³ покр.

1. сигурносѝ, њоузданосѝ. – Јер нема трговачке чести и елбета и, ређи, једнога промета и уживанције таке нигде! (Срем. 4, 110).

2. а. безбрижан живоѝ, бесѝосличење, гоѝовансѝво. – Рала нема, а будаком тешко елбету се рано навикао (Божурња, Шваб.). (Змај 4; Белица, Ризн.). **б. онај који живи на њуђ рачун, гоѝован, дембел, нерадник** (Митр. Д.).

За разлику од Речника САНУ, у Шкаљићевом речнику лексема *елбеѝ* је наведена као прилог (*свакако, сигурно, без сумње*), што одговара турском језику када је у питању и граматичка категорија речи и семантика. С друге стране, реч *елбеѝ* у Речнику САНУ је другачијег значења него у турском језику, јер представља и другу врсту речи. Најчешћа промена граматичке категорије се односи на турске придеве који прелазе у категорију именичких речи у српском језику (нпр. срп. **бена** ж будала, луда; тур. **bön sıfat saf, avanak, ahmak** = глуп, тупав, блесав). У случају анализираниог турцизма, турски прилог (**elbet ar. v. elbette; elbette pril. ar. sigurno**, и сваком случају, *bez sumnje*¹⁴) прешао је у категорију именске речи у српском језику, а значење потврђено у Митровићевој збирци представља метонимијско проширење значења.

III. баѝија ж (тур. *bakiye*, остатак) покр. **1. оно шѝо је осѝављено, најѝишѝено, шѝо није више у моди.** – „Ово је све стара баѝија“, т. ј. старинско је, па излази (из моде) (Бел. 1, 68).

2. сѝари оѝишѝински комун, неѝодељена оѝишѝинска шума која није куѝљена, него је од сѝарине оѝишѝинска (Ресава, Митр. Д.).

3. осѝаѝак неѝсѝлађеног дуга. – То је остало баѝије (КМ, Ел. Г. 3). Изр. **оставити на баѝију осѝавишѝи на милосѝи и немилосѝи без ѝомођи, ѝодрике.** – Разбојници су му одузели све и оставили га на баѝију (ЦГ, Радом.). (ЦГ, Шоћ).

¹² О њеној етимологији в. *Еѝимолошки речник срѝског језика*, 1, Београд, 2003.

¹³ У Речнику САНУ навођени су одговарајући етимони из савременог турског језика, а уколико је и кад је то било потребно, навођен је и одговарајући турски дијалекатски етимон.

¹⁴ М. Ђинђић, *Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

У Шкаљићевом речнику није забележено ово значење. Значење потврђено у Митровићевој збирци није забележено у турском књижевном језику, као ни у турским дијалектима.

IV. долабџија м (тур. dolarçı) **1. онај који иџера волове или коње који окрећу долај** (Ресава, Мел. 1).

2. необ. фиг. *довииљив, сналажљив човек*; исп. долап (3). – Марашлија, као познати долабџија (вешти дипломата), пише Милошу да не мучи толике људе (Мил. М. Ђ. 40, 166).

Код Шкаљића није забележен овај турцизам. Ово је пример образовања са турском основинском речју и суфиксом *-џија*, које не бележи савремени турски књижевни језик **долабџија** (← тур. dolar). Турска реч **dolarçı** забележена је само у дијалекатском речнику турскога језика¹⁵ са једном потврдом у значењу *онај који израђује долај, иџочак на води за наводњавање*.

Чињеница да се представљене речи не налазе у Шкаљићевом речнику, или пак имају значење које не постоји у Шкаљићевом речнику, указује на потребу да се турцизми ресавског говора детаљно региструју и опишу. Из збирки ресавског краја забележено је свега неколико десетина турцизама у Речнику САНУ. Разлог за њихову малу заступљеност у досадашњим томовима може се објаснити селективним приступом обрађивача приликом избора потврда у Речнику САНУ. С друге стране, мањи број турцизама у овим дијалекатским збиркама, као и у свим осталим, може се објаснити и начелном одлуком сакупљача да приликом одабира лексике за збирку избегавају да уносе општепознате и фреквентне турцизме.¹⁶

¹⁵ *Türkiyede halk ağzından derleme sözlüğü*, I–IX, Ankara, 1963–1977, 1544.

¹⁶ Анкета је показала да у говору ресавског краја и даље живе турцизми попут *дулек, ћујрија, њачавра, лагум, орџак, зејџин*. За поједина покрајинска, застарела значења турцизама регистроване су потврде старијих испитаника, као нпр. у селу Велики Поповић за *лагум*: у брду ископан подрум за вино.

Marija S. Đinđić

TURKISH LOANWORDS IN THE COLLECTION OF WORDS
OF THE REGION OF RESAVA

S u m m a r y

One of the important tasks in researching Turkish loanwords in Serbian language is the study of dialectal loanwords. The Turkish loanwords from the region of Resava haven't been a subject of scientific research yet.

Basic material for analysing the lexis of Turkish origin was taken from four collections of words of the Region of Resava collected by Đ. Melentijević, D. Mitrović, N. T. Daničić and I. Milosavljević. These four collections of words have been included as a lexicographic sources for the Dictionary of Serbo-Croatian Literary and Vernacular Language of the Serbian Academy of Sciences and Arts.

The paper analyses four loanwords attested in the region of Resava (*amza*, *elbet*, *bakija* and *dolabdžija*) which were not attested in A. Škaljić's Dictionary of Turcisms as an entry or one of the meanings.